

Drottning Omma - en berättelse av Verner von Heidenstam om mystik baserad på gamla sägner runt Omberg.

Sven-Göran Fransson

Styrelsemedlem i Heidenstamsällskapet

Omberg ligger vid Vätterns östra strand söder om Vadstena. Berget är en förkastningsbrant, 1 mil i nord-sydlig riktning och 262 meter som högsta höjd över havet. I norra delen finns ett stenbrott sedan 1100-talet i Borghamn som har gett kalksten till svenska slott, kyrkor, kloster, Göta kanal, Karlsborgs fästning och Nationalmuseum i Stockholm. Stenbearbetning sker fortfarande. Heidenstam var ju väl förtrogen med medeltidshistorien knuten till Östgötaslättens kloster, gamla kyrkor och Vadstena liksom vännen och arkeologen Otto Frödings utgrävning i trakten. Flera av hans dikter och historiska romaner har anknytning dit. Han var dessutom bosatt i trakten under åtskilliga år, dels på Naddö och dels Övralid.

Kalkbrottet med Omberg i bakgrunden

I Heidenstams bok **Skogen susar** utgiven 1904, finns berättelsen *Drottning Omma*, inspirerad av en gammal folksaga. Omberg är ett sägenomspunnet berg invid Vätterns strand. Namnet i titeln har härletts till det gamla ordet omma med betydelsen ånga, imma. En fornborg har namnet uppkallat efter sagodrottningen vars tårar även fyllde på sjöns vatten. Hon var trollkunnig men även insatt i örtmedicin och kunde bota sjukdomar, något som intresserade Heidenstam och beskrivs noga av honom i hans berättelse. Den beskrivs i Fredrik Bööks biografi om Heidenstam som ”en förtjusande sagofantasi, som helt och hållet är diktarens skapelse. Traditionen har inte bevarat något annat än namnet på Drottning Omma.”

Drottning Omma.

Jag berättar om drottning Omma, som bodde på Omberg vid Vättern och levde i ett så töcknigt sagodunkel, som hade hela hennes väsen varit skapat av solrök och dimma. När berget höljer sig i moln och dunstbilder, säger allmogen, att det ommar, men Ome var också ett av de binamn, under vilket Oden fordom dyrkades på höjderna. Omma eller Oma skulle alltså betyda Omes maka. Människorna veta ingenting annat om henne än hennes namn. Den, som vill utleta något mer, får hålla sig gömd bakom buskar och stubbar och noga höra på de flygande eller springande skogsvarelsernas skrikande pladder i hennes jaktmarker.

Inledningen till första berättelsen i Skogen susar, 5:e upplagan Albert Bonniers förlag 1921

Enligt gammal tradition skall dörren till Rogslösa kyrka vid bergets fot ha stulits av ortsbefolkningen från svinhuset i Ommas borg i samband med en bröllopsfest anordnad av trollen som bodde i berget. Västgötatrollen var inte inbjudna men kom dit ändå. Efter att ha förtrollat bröllopsgästerna åt de upp festmaten och under tiden stals dörren. I Rogslösa fanns en träkyrka under 1000-talet. På 1100-talet fanns en stenkyrka och början till ett torn. Kyrkan byggdes om och utökades under 1200-talet. Den är byggd av kalksten från Borghamn. Det finns kvar ekvirke i taket daterat till år 1050, sannolikt återanvänt från den ursprungliga kyrkan. En hisnande och lika modern tanke i form av återbruk!

Rogslösa kyrka med en tiondebod i bakgrunden

Den berömda kyrkporten är daterad till 1275 utförd av en smed kallad Rogslösamästaren. Han har även smidit dörrar till andra kyrkor i omgivningen. I Heidenstams berättelse heter smeden Granmar. Dörrens motiv tolkas som bilder från bland annat legenden om S:t Eustachius, livets och kunskapens träd samt syndafallet ur bibeln. Eustachius var den romerske fältherren Placidus som omvände sig till kristendomen och därmed fick genomlida martyrdöden år 118. Även ärkeängeln Mikaelns seger över ondskan symboliserad av en drake skildras.

Den berömda Rogslösadörren daterad till c:a år 1275

Ett antal järnringar skulle dessutom hindra onda makter från tillträde till kyrkan. Heidenstam skriver om dörren medan den fortfarande tillhör borgen: "Hela kvällen hörde hon sedan, hur Granmar spikade på porten och fäste upp ringarna... I två hela dagar arbetade han utan rast med sin hammare, innan han bad, att Omma skulle visa sig". Han gör sedan sin egen omtolkning av dörrens motiv och tillskriver jaktscenen Omma själv och drakdödaren som "Sankt Jörjen". Ringarna var en offergåva. Kyrkporten var en viktig gräns mellan yttervärlden och det heliga rummet. Ringarnas klirrande skulle förhindra onda maktars tillträde till kyrkan då dörren öppnades. En fantasifull historisk notering av en tidigare präst i kyrkan är att det ska finnas bitmärken från svinen i dörrens nederkant!

Några av de kvarvarande ringarna på kyrkdörren

Fiskaren Gislefinne hade bortskänkt sin dotter Gyda mot hennes vilja, som tärna till Omma. När drottningen till slut åldrades krönte hon en av sina tärnor till sin efterträdare. Ommas liv var ändligt men "ämbetet" som Heidenstam skriver måste fortleva. Fiskaren fick till slut samvetsqual: "Vreden återgav honom både målet och styrkan och han tryckte axeln mot ekporten, ända till dess den gav efter och låsöglan föll på stendläggningen. – Lyft av porten, sade han, och sätt den i vår nya kyrka i Rogslösa! Den är allt för kostbart pyntad för horgabrudens näste". Tillsammans med smeden bestämmer han att döda den gamla Omma och därefter valfärda till den heliga graven. Mycket dramatiskt skildras hur man upptäcker att den fallna drottningen är en vacker ung mö, Gyda! Enligt myten ska Omma ligga begravnen under en stenhäll uppe på bergets topp eller hjässan som den kallas där hon genomborrades av ett spjut. I sin text låter Heidenstam den gamle fiskaren använda uttrycket *skogen susar* som en sorts trollformel. I *Jag förstår inte vad världen är* citerar författaren Magnus Engberg Heidenstam enligt följande: "Jag är trädet som susar, men vinden kommer ur fjärran och glider över min hjässa och ropar i mitt öra". Övrigt avslutar Heidenstams Drottning Omma med en hyllning till fågelsång vilket ger en association till den helige Franciskus som enligt legenden talade till fåglar.
